

ОЩЕ ЗА БЕРКОВСКИТЕ ГЕРОИ НА ВАЗОВ

Теодосий Анастасов

1

В „Живее в Берковица“ народният поет разправя за живота си в тоя малък, но прекрасен планински градец, за службата си като председател на окръжния съд, за хората, с които е другарувал, за разходките из хубавата планинска природа, които спомагат за възстановяване на разклатеното му здраве от бурния живот в маларичния тогава Русчук, където е бил на служба в Губернаторството като „младши чиновник за особени поръчки“.

„В свободни от занятие дни — пише поетът в тия спомени — правех на кон радостни излети с млада дружина берковчени, с доктора и с управителя из гъстите букови лесове, които обличат полите и хълбоците на Стара планина, упоен от шума на кристалните планински потоци, от дъха на тревите и цветята, от младостта си и от всичко, всичко“. . . *. „Ком ми напомня, обаче, за едно престъпление — продължава по-нататък Вазов, — което извършихме с окръжния управител. Още ми е чогъл на душата и сега ще си го изповядам (А. Т. — Вазов пише този си спомен 31 година след станалото събитие, ако се съди по датата, поставена под този спомен, публикуван във в. „Реч“). Намерихме на Ком заложили три греди, които образуваха един вид тясна висока пирамида, подзида на камъни и подкрепена с напречни дървета. Ние се чудехме какво е това нещо. Каза ни някой овчар, че сърби го поставили като знак на граница между Сърбия и България“. . . И, обзети от патриотическо негодувание, ние катурнахме чрез стражарите злочестата дървена пирамида. След няколко дни един руски офицер топограф заяви на управителя, че пакостници някои бутнали на Ком тригонометрическият знак“!

В романа „Нова земя“, част III, глава VIII („Пирамидата“) Вазов разправя за това „престъпление“, но го приписва на Дийки Барин, образ, който използва и в хумористичната повед „Митрофан и Дормидолски“ в лицето на Дормидолски. Прототип и на двамата герои е съдията Иван Стоянов, назоваван от берковчани „Дядо Иван“, с когото Вазов живее в къщата на Златиш Хасан.

В компанията, която се изкачва на Ком, взима участие според романа и окръжният управител Берников. Капитанът от руската гвардия Николай Владимирович Берников (не Берников, както го назовава Вазов) е първият окръжен управител на Берковица след влизане на руските войски в освободеното градче. По времето, когато става произшествието с „тригонометрическата“ пирамида, той не е вече окръжен управител. Него го е заместил Коста Коев, секретар на Търновския губернский съвет, назначен за управител с „приказ“ на Императорския комисар под № 28 от 16 април 1879 г. Коев изпълнява длъжността си до края на август с. г., когато бива уволнен без предизвестие. В изборите за Първото обикновено народно събрание, произведени на 13 и 20 януари 1880 г., той бива избран за народен представител от Великотърноския окръг и става един от секретарите на събранието. С този бивш лясковски учител, учил в Загреб малко преди Освобождението, доста възрастен, е изключено Вазов да е правил излети из планината, както бележи поетът в спомените си.

След Коста Коев за окръжен управител бива назначен с указ № 119 от 28. 8. 1879 г. Христо Иванов Кулин. Именно това е берковският окръжен управител, с когото Вазов е правил излетите си и са съборили пирамидата на Ком.

Христо Иванов Кулин е интересна личност. Той е смяшленик и близък другар на видния политически деец Никола Сукнаров, един от водачите на крайната левица в либералната партия на Драган Цанков и Петко Каравелов в годините след Освобождението. През 1879 г. като председател на Софийския окръжен съд, за да подчертае своите демократични идеи и независимостта на правосъдието от администрацията, осъжда заедно със Стоян Михайловски консерваторския министър на правосъдието Димитър Греков на едномесечен затвор за побой над столичния книжар и печатар Янко С. Ковачев, поддържащ материално либералния вестник „Независимост“.

Христо Иванов Кулин е син на един от водачите на Белоградчишкото въстание през 1850 г. метковския кнез Дядо Иван Кулин н.

След разгрома на въстанието Дядо Иван Кулин бива заловен от турските власти и заедно с други въстаници е затворен във Видинската крепост. От затвора успява да избяга и се прехвърля в Зайчар, където прибира и семейството си. Тук той образува малки чети и ги изпраща из Видинско, за да поддържа духа на българското население. Участва заедно с двамата си сина Ангел и Христо в легията на Раковски в 1862 г. След разтурянето ѝ се прибира в Зайчар, където продължава родолюбивата си дейност. Син му Ангел е назначен на сръбска служба, а Христо се учи в Белград заедно с други българчета, между които са Никола Сукнаров и Г. Кърджиев. През 1867 г. Иван Кулин организира голяма чета от около 150 души, начело на която поставя бившия ломски учител Еремия Петров Българов, на служба в сръбската войска в чин поручик. В това време сръбското правителство води приятелска политика с Турция. Четата бива разбита, а четниците след преминаване на сръбската територия са заловени от сръбските войници, разоръжени и интернирани. Зайчарският окръжен съд осъжда Дядо Иван Кулин на 8 месеца, а войводата — на 6 месеца затвор в окови. Двамата биват затворени в Пожаревския затвор, за да излежат наказанието си, а Ангел Кулин е уволнен завинаги от сръбска служба.

Дядо Иван Кулин умира, без да види освободено отечеството си. След Освобождението Ангел е назначен за директор на Берковския окръжен затвор, а Христо — за член в Кюстендилския окръжен съд. Малко след това Христо е преместен за Софийски полицмейстер, откъдето бива назначен за берковски окръжен управител.

Тук той се сприятелява с младия председател на окръжния съд поета Иван Вазов, с когото предприемат разходки пеш или на кон из околностите. При още неустановената тук-таме гранична линия между двете съседни държави окръжният управител повярва на донесението на овчарите, че сръбски войници са поставили тригонометричната пирамида на върха Ком, за да преместят границата, която е минавала всъщност доста далече на запад. Възмутен е от това и Вазов и при един нарочен излет до върха с помощта на придружаващите ги стражари събарят пирамидата.

Че поетът и Христо Иванов Кулин са поддържали тясно приятелство, проличава и от желанието им двамата да отидат да се лекуват в топлите минерални бани в Мехадия. На Христо Иванов с указ № 391 от 17. 7. 1880 г. е разрешен едномесечен задграничен отпуск, а на рапорта на Вазов до министъра на правосъдието (тогава — Христо Стоянов, наречен според Иречек „обершоп“, поради строгостта към службата и подведомствените му служители) е поставена резолюция „Към дело“. А в своя рапорт под № 490 от 9 юли 1880 г., чиято дата съвпада с времето, когато Христо Иванов получава задграничен отпуск, Вазов е приложил медицинско свидетелство № 129 от 25 юни 1880 г. и моли да му се разреши също едномесечен отпуск, за да лекува ревматизма си в Карлсбадските бани в Мехадия.

Министърът не е разрешил исканията от Вазов задграничен отпуск поради това, че длъжността председател на Берковския окръжен съд е предстояла да се закрие.

Христо Иванов Кулин отива сам да се лекува, а Вазов бива преведен на служба като помощник-прокурор при Видинския окръжен съд съгласно предписанието № 1738 от 1 септември 1880 г. Поетът не приема новата си служба и на 18 септември с. г. заминава за Пловдив.

Така се прекъсва дружбата между Вазов и Христо Иванов Кулин. На следната година Христо Иванов е преведен за окръжен управител в Ески Джумая (сега Търговище).

През 1885 г. Никола Сукнаров става министър на вътрешните работи в либералния кабинет на Петко Каравелов. Той не забравя съидейника и приятеля си Христо Иванов Кулин и го назначава за софийски полицмейстер (градоначалник). Новият градоначалник, надъхан с радикал-социалистическите идеи на Светозар Маркович и Вася Пелагич, се възмущава от бруталните прийоми на Петко Каравелов, започва да се разплетя из софийските улици съобщения, с които се предупреждават гражданите да се пазят от „правителствените шайки“. Петко Каравелов поиска от министъра на вътрешните работи да уволни градоначалника. Но Сукнаров по никакъв начин не иска да се раздели от съидейника си и приятеля си от Белградското училище. След кратка словесна борба, която се пренася и в пресата между двамата министри, Никола Сукнаров споделя участието на уволнения софийски градоначалник и излиза от правителството.

Със заезда на Сукнаров от политическата сцена свършва чиновническата си кариера и Христо Иванов Кулин, берковският приятел на Иван Вазов.

Когато в „Митрофан и Дормидолски“ Вазов разправя за женитбата на Дормидолски, той пише:

„Това е цяла история. Жена му, преди да му стане жена, била туркиня. Бабицката, която отишла да ѝ направи предложение, за да приеме ръката на Ивана Аспазиевича Дормидолски, помислила, че е необходимо за успеха на мисията си да назове личността на дядо Ивана с името на хубавия пристав в градеца. В същата нощ Джамиле била отведена, кръстена и венчана с хубавия пристав, както мислела. Какво разочарование, когато вместо милото лице на пристава, в полумрака на брачната стая тя видяла пред себе си една космата глава и един голям нос, който гледал в нея!“

Кой е „хубавият пристав“, за когото народният поет говори и отбелязва, че имал „мило лице“? Вазов, който не пише от приумица, както се изразява сам той пред проф. Иван Д. Шишманов, е взимал и събития, и лица от действителността и ги е претворявал художествено. За прототип на „хубавия пристав“ той е имал двадесетгодишния пристав Георги Добринович, който по време на описаното събитие в повестта, се е разхождал из берковските улици в своята спретната униформа, лъскава шашка и високо самомнение и важност за службата си. Той е родом от село Дългошевици, Ломско, родното място на стария войвода Цеко Петков, и е бил в родствени отношения с него. Като малък се отличавал със своята любознателност. Първоначално училище свършил в родното си село, а след това учил в трикласното ломско училище при възрожденските учители Никола Първанов и Илия Щърбанов. След това заминал за Болград и завършил IV и V клас. По нямане на средства, за да завърши гимназията, заминал за Белград при роднината си войводата Цеко Петков, който получавал руска пенсия за участието си в геройската отбрана на Севастопол през време на Кримската война. Обявената през 1876 г. Сръбско-турска война го заварва ученик в VII клас на белградската гимназия. Записва се в четата на дядо Цеко. Но поради злополука с войводата четата му била разформирана и Георги Добринович с още 60 души се паднали в четата на Панайот Хитов. При действията срещу турците той се проявява извънредно много със своята храброст. В четата са го наричали „шопчето“. „Това шопче — пише в своите спомени Велко Абаджиев, който е бил в същата чета — 16-18-годишно момче (каквито бяха повечето от нас) бе едно пъргаво, жилаво, ловко и решително момче, при походите бе неуморим певец, веселяк, пълен с анекдоти; духовит, съобразителен, находчив и вечно шегобиец; на стража биваше най-будният и осторожният, в атаките бе между първите и като яре скачаше по каменациите; в сражението тичаше напред с „ура“, последен се връщаше и често с трофеи — пушка, нож (щик), фес, гилза и др. Където го пращаха, отиваше радушно; даже и в най-опасните моменти той намираше смешни и насърчителни анекдоти, с които размиваше целия взвод. . . Всеки считаше за гордост да отиде с него на рекогносцировка или друга служба. . . Понеже бил „старши“ в разтурената чета на дядо Цеко, и тук заемал една по-горна длъжност. Взел живо участие при обявяването на „шестдневното царство“ в Чипровския манастир. Участвувал в четите, които нахлули при Раковица под командуването на Николай Киреев, руски майор от гвардията, и бил свидетел на неговата героична смърт. След свършване на Сръбско-турската война станал преводчик при руския благотворителен комитет в Белград. Такъв го заварва Руско-турската

война за освобождението на България. След Санстефанския мир отказал да постъпи във военното училище, защото искал да посвети усилията си на гражданското управление. Заминал за Видин, където присъствувал при предаване на крепостта от турците на руските войски. Бил назначен за полицейски пристав при губернатора Тухолка, а след заболяването на преводчика Висковски заел неговото място. Като един от малцината българи със завършено гимназиално образование бил изпратен за полицейски пристав в окръжния град Берковица, за да смени според спомените му окръжния началник руския капитан Беринков. Намерил се тук в една среда от чиновници с по-ниско образование от него, между които и самия председател на окръжния съд, Георги Добринович, се държи надменно и едва ли не самостоятелно в своята служба. Като се уповава на своето военно минало и геройските си подвизи в Сръбско-турската война през 1876 г., той си въобразява, че и тук, в тоя отдалечен от централното управление край, може да прояви самостоятелност и надценява полицейската власт. По случай преминаването на княз Батемберг през градеца на път за Букурещ, където отива да посети румънския крал Карол, Добринович издава обявление, което вестникът на дядо Славейков „Целокупна България“, в брой 15 от 23.VIII.1879 г. публикува с коментар на „Persy Blask“ (б. м. Навярно берковският окръжен лекар Д-р Христо Чобаков):

„Призоваваме вниманието на нашите читатели на следущото ОБЯВЛЕНИЕ № 528:

„Обявява се от Берковската окр. полиция на жителите на гр. Берковица щото на 15-й тоя месец в събота да бъдат всички в града без да отиваждат някой на нкъде, защото в този ден ще пристигне Негова Светлост Българский Княз Александър 1-вий, и в случай ако би да се намери некой в непослушание нека бъде уверен че ще отговаря с шраф и затвор. И този ден няма да се работи из вън града но щът всичките жители да бъдат в града.

Берковица 13-й септември 1879

Добринович

Ние мислими че имама конституция, че членовете 73, 74, 75, 82, 83 и др. достатъчно гарантират личната свобода на всекой един български гражданин! Но види се че ние сме се жестоко лъгали, бедният гражданин на нашата конституционна държава може да се затваря и глоби не само от министри, губернатори, окръжни, полицмейстери, но и от безграмотни пристави, както могат да се убедят читателите ни от горното обявление. Къде се дена нашия *habeus corpus*? (б. м. Основно законоположение за личната свобода на човека в Англия). И защо са такива грозни приказания? Мисли ли нашето министерство (б. м. правителството), че народът, който мрази тях, е престанал да обича своя Избранник и че няма сам да се завтече да го посрещне, както трябва, ами намерили за необходимо да ходят приставите и да глобят хората? Повече няма да говорим работата е много ясна сама по себе си

Берковица

Persy Blask

Коментарът даваме изцяло, за да се види, че Георги Добринович е бил „полицейски пристав“ в Берковица, а не заместник на окръжния управител капитан Беринков.

Големството на Добринович проличава и в спомените му, в които той пише, че бил изпратен от видинското губернаторство да замести окръжния началник капитана от гвардията Беринков. В своите „Спомени 1876—1932“ той се изразява не много благоприятно и ласкаво за народния поет и пише: „Там (б. м. в Берковица) намерих поета Иван Вазов, председател на съдебния съвет (б. м. погрешно). Членове бяха Йордан Дашето и Иван Стоянов, когото отпосле Вазов, в своя роман Митрофан, кръсти: Иван Аспазиевич Дормидолски. Тогава Вазов пишеше споменатия роман (б. м. също погрешно!). Добър поет, но не и съдия. Под негово председателство съветът беше осъдил едного, да накаже овчарското си куче със смърт, за гдето ухапало едного, който се потъжил.“

Тя си спомени Г. Добринович пише през 1932 г., когато Вазов е вече всепризнат народен поет, с неоспорвана слава и значение за развитието на нашата литература. Може би това небрежно и дори неприязнено отношение на Добринович към Вазов се е запазило в него поради инцидента, който е имал с младите български офицери от Берковския гарнизон.

На улица „Антим 1“, „на зъгла с ул. „Замфир Попов“, са живели младите български офицери, току-що изпратени от Военното училище в 9-а берковска дружина. На отсрещния зъгл на същите улици е живял Иван Вазов, в горния кат на къщата на Баба Данка. Един ден като се разгуляли в жилището си, офицерите домъкнали насила една туркиня, която плакала.

Като видял това от прозореца, Вазов наредил полицейския пристав Добринович да отиде и я освободи. Но офицерите, които били в доста нетрезво състояние, стреляли и едва не убили пристава. Добринович се върнал при Вазов и му казал доста разтревожен: Невъзможно беше високоблагородие — стрелят!

Според стария кмет на Берковица — Тома Панайотов, който ми разказа тая случка, останала в паметта на берковчени, тая кадъна била Зихра. Това обаче не можах да установя от разпита на стари берковчени. Така че малко вероятно е тази жена да е била Зихра.

От Берковица, според спомените му, Добринович преминава на служба като помощник на полицмейстера в София. По-късно се установява като адвокат във Видин, където малко упражнява адвокатството, а повечето оправя работите на клиентите си по партизански начин. Дълги години е избран за народен представител. До края на живота си остава в партията на Драган Цанков.

Запазил високомерното си отношение дори и към хората, с които другарува, помня го да минава по главната улица на Видин, с тънко контешко бустунче, тъмно-сини очила и високо вирната глава, без да поглежда около си. Когато го видяхме ние, учениците от последните класове на Видинската гимназия, позбвахме се и казахме помежду си на присмех: „Върви изправен като да е глътнал бастон.“

Ето какъв е бил Георги Добринович — прототипът на „хубавия пристав“ от „Митрофан и Дормидолски“ на Вазов.

Д-Р К. КРЪСТЕВ ДО КИРИЛ ХРИСТОВ

Светла Гюрова

В историята на нашите литературни нравни писмата на д-р Кръстев до Кирил Христов са една светла страница, великолепен акт на доверие и преданост и същевременно свидетелство за етичните и естетически позиции на един от най-големите български критици.

С редактора на сп. „Мисъл“ Кирил Христов се сближава още като ученик в I мъжка гимназия, където по същото време Кръстев преподава философия. В началото на 1895 г., непосредствено преди заминаването си за Италия, Кирил Христов му поверява част от литературните си трудове. През следващите месеци в „Мисъл“ се появяват стихотворенията: „Октава“, „До морския бряг“, „Под прозореца“, „Зюйлема“, Морските сонети (поменатите стихотворения Кирил Христов включва в първата си стихосбирка „Песни и въздишки“). Убеден в поетичното дарование на младия поет, редакторът на „Мисъл“ го привлича за сътрудник на списанието, лансира го в литературните среди, пише възторжени отзиви за „Песни и въздишки“ и „Трепети“. Нещо повече. Този външно сух и съсредоточен критик става покровител, приятел и учител на младия Кирил Христов, стреми се да даде някаква насока на неговия поетичен талант, да омокоти болезнените му предразположения, да улесни и уясни личния му живот. „Единствената опора в това тежко време — споделя Кирил Христов — имах в силния характер на Кръстева, когато все повече обиквах и към когото все повече се привързвах. Неговото влияние върху мене и тогава, и по-късно беше незаменяемо, благодатно. . . . Аз чувствах, че този човек може да отиде във вода и в огън за оногава, когото цени и обича. . . . Редакцията на сп. „Мисъл“, всъщност домът на д-р Кръстев, за мене още от първия ден стана едно благодатно тихо пристанище. Аз можех да посещавам по всяко време своя неотдавнашен учител, превърнал се в сърдечен приятел. Чувствах го като най-близък роднина, кръвен и духовен. Можех да споделям с него най-големите си грижи. Нямаше душевно, тягостно състояние или външна ненадейна неприятност, която той да не посрещне с най-голямо участие и с разумен практически план за отрезвяване“ (Из спомените на Кирил Христов „Затрупана София“). Защото смисъла на своята критична дейност д-р Кръстев не търси единствено в оценъчната работа. С писателя, спечелил неговите интереси и симпатии, той се заангажира изцяло, уча-